

В. А. Кройтор
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету
внутрішніх справ

УДК 347.948

ПРИНЦИП ОДНООСОВОБОВОГО ТА КОЛЕГІАЛЬНОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

В статті розглядається принцип поєднання колегіальності та одноособовості при розгляді справ у порядку цивільного судочинства, який входить до системи принципів цивільного процесуального права. Доводиться, що більш складні справи передаватимуться на вирішення колегіального складу суду, менш складні - на розгляд одного судді.

В статье рассматривается принцип сочетания коллегиального и единоличного рассмотрения дел в порядке гражданского судопроизводства, который входит в систему принципов гражданского процессуального права. Аргументируется, что более сложные дела будут передаваться на рассмотрение коллегиального состава суда, менее сложные - на рассмотрение одного судьи.

The principle of collective and individual civil investigation's combination is researched in the article. This principle belongs to the system of civil procedure principles. More difficult cases will be tried by judges collectively and less difficult cases will be tried by judge independently.

Питання одноособовості та колегіальності під час вирішення цивільних справ були предметом наукових досліджень Є. В. Васьковського, Е. А. Нефед'єва, Н. Р. Корневої, В. Д. Бринцева, С. Нечипорука, Р. Перро, І. А. Приходька, В. М. Савицького, В. Сердюка [1-9]. Проблемами співвідношення одноособового та колегіального розгляду справ займалася у дисертаційній роботі О. В. Колісник [10]. Проте, вивчення проблем одноособового та колегіального розгляду цивільних справ саме як принципу цивільного судочинства в цих працях є недостатньо повним. Більшість вчених зупиняються на дослідженні окремих складових елементів цього принципу або взагалі не розглядають його як такий.

Метою цього дослідження є комплексна розробка принципу поєднання одноособовості та колегіальності при розгляді цивільних справ задля найбільш ефективного досягнення цілей цивільного судочинства. У зв'язку з цим слід дослідити сутність зазначеного принципу, умови його реалізації, а також з'ясувати його значення для забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ.

Цей принцип має застосовуватися при розподілі цивільних справ в залежності від певних умов. До таких умов можна віднести, по-перше, складність цивільних справ, критеріями визначення якої може бути пред'явлення кількох вимог в межах однієї позовної заяви, важкість доведення обставин справи тощо. По-друге, умовами реалізації досліджуваного принципу є наявність у тій чи іншій державі певних традицій використання колегії суддів при вирішенні цивільних справ. По-третє, це стан економіки, який обумовлює достатність фінансування на утримання розширеного суддівського корпусу, оскільки запровадження колегіального розгляду цивільних справ у першій інстанції потребуватиме збільшення кількості суддів в судах.

© Кройтор В.А., 2009.

Ще вчені дореволюційного періоду прийшли до загального висновку про те, що “колегіальний устрій судів забезпечує більшу обґрунтованість рішень ... Колегіальні суди більш здатні вирішувати складні і важливі процеси, а також виробляти постійну судову практику ... Суди одноособові не відрізняються вказаними перевагами, але обходяться державі дешевше ... Ці властивості судів того і другого типу послужили підставою для розподілу між ними справ: справи більш складні і захист більш важливих інтересів доручається колегіальним судам; справи маловажливі, що вимагають близькості суду до населення і більш швидкого вирішення, передаються до відання одноособових судів” [2, с. 275]. На думку Є. В. Васьковського, перевагами колегіального порядку вирішення справ є глибоке й усебічне їх обговорення, рішення у справі є результатом обміну думок між судьями, результатом зіткнення різних поглядів на одні й ті ж питання, при цьому забезпечується більш неупереджене ставлення суддів до справи ... суддя у колегії, усвідомлюючи, що його відповідальність за винесення рішення розподілена з іншими членами колегії, буде більш урівноваженим та об’єктивним при винесенні рішення, ніж коли він діє одноособово; рішення колегії підкріплені авторитетом колегії, кожен підпис на рішенні підвищує його моральну вагу [1, с. 32-33]. Вчений наголошує на більшій ефективності саме колегіального розгляду справи, бо він більшою мірою забезпечує ґрунтовне, добросовісне і справедливе вирішення справ, а принцип одноособовості може бути допустимий тільки для дрібних і нескладних справ, які, вимагаючи простоти провадження і швидкого закінчення, можуть бути з більшим успіхом вирішені одноособово суддею, який є більш доступним для сторін і який ближче їх знає [1, с. 33-34]. Такої самої думки дотримується С. В. Васильєв [11, с. 33].

Слід звернути увагу на те, що одні вчені просто досліджують проблеми співвідношення колегіального та одноособового складу суду, пріоритету одного перед іншим, другі — розкривають ці питання саме як принцип цивільного судочинства.

М. А. Гурвич, виокремлюючи за критерієм предмета регулювання дві головні категорії принципів, відносить принцип колегіальності судів до першої категорії — загальні принципи, дія яких поширюється на весь процес, на усі його стадії і сторони, і до підгрупи — демократизм цивільного процесу [12, с. 22]. Водночас І. У. Чиналієва у своєму авторефераті у § 5 “Поєднання принципу одноособовості і колегіальності у розгляді судами цивільних справ” розглядає одноособовість та колегіальність саме як принцип, наголошуючи на тому, що колегіальність менш економна і вимагає більше часу для вирішення справи, але вона більшою мірою забезпечує встановлення об’єктивної істини у справі, винесення законного і обґрунтованого рішення. Одноособовий розгляд — більш швидка, спрощена та економна процесуальна форма, яка забезпечує мінімум гарантій для об’єктивного і справедливого розгляду справ. Вона доцільна для нескладних справ з відносно простими питаннями права і факту [13, с. 10]. О. Т. Боннер, розглядаючи колегіальність під час вирішення цивільних справ як принцип, вказує, що прояв цього принципу в суді першої інстанції пов’язаний з неформальною дією принципу участі народних засідателів [14, с. 46]. Однак вищезгадані дослідники не наводять аргументів чи ознак, які вказували б на приналежність колегіальності та одноособовості до принципів цивільного процесу.

Виходячи із загальноприйнятого розуміння принципів цивільного процесу, можемо зазначити, що вони являють собою загальні тенденції, закономірності та особливості розвитку цивільного процесу. Принципи цивільного процесуального права віддзеркалюють специфіку й зміст даної галузі, визначають якісні її особливості [15, с. 59]. Як вказує О. В. Гетманцев, принципи цивільного процесуального права визначають демократичні гарантії здійснення правосуддя в цивільних справах. При розгляді і вирішенні справи суд керується не лише нормами права, а й принципами. У правозастосовчій діяльності суд може тлумачити норми цивільного процесуального права, виходячи зі змісту принципів, що допомагає йому правильно застосувати ці норми [16, с. 64]. З даного визначення можна зробити висновок, що автори визначають лише функціональні принципи, не охоплюючи принципи організації процесу, такі як принцип колегіальності та одноособовості.

Дійсно, згідно з нормами ст. 18 ЦПК України цивільні справи розглядаються або одноособово суддею, або колегією суддів, тобто в самому ЦПК йдеться не про принцип колегіальності чи одноособовості, а про колегіальний та одноособовий склад суду, так само як і в ЦПК 1963 р. Кримінально-процесуальний кодекс у ст. 17 також говорить лише про колегіальний та одноособовий розгляд справ. У ст. 46 Господарського процесуального кодексу йдеться про склад господарського суду. А ст.ст. 23, 24 Кодексу адміністративного судочинства вказують на здійснення адміністративного судочинства

одноособово суддею або колегією суддів.

С. В. Васильєв, досліджуючи принципи організації правосуддя, веде мову про колегіальність та одноособовість розгляду цивільних справ [11, с. 32-33], проте не наводить аргументів, чому саме він відносить колегіальність та одноособовість до принципів цивільного процесуального права. В. В. Комаров та В. Ю. Мамницький наводять найбільш істотні риси принципів цивільного процесуального права, такі, як:

- 1) нормативне закріплення і регуляторне значення, як особливих правових вимог;
- 2) більша стабільність — на відміну від звичайних норм права;
- 3) об'єктивність змісту і суб'єктивність форм закріплення принципів;
- 4) генетичний зв'язок принципів процесу з природою судової влади або формами її здійснення;

5) впливають на специфічні риси і характер змісту цивільного процесуального права [17, с. 154].

Але ці вчені також не розглядають колегіальність чи одноособовість складу суду як принцип процесу.

На наше переконання, поєднання колегіальності та одноособовості складу суду під час здійснення цивільного судочинства є принципом цивільного процесуального права, який прямо не закріплений в нормах ЦПК, але його зміст розкривається у багатьох статтях ЦПК, таких, як ст. ст. 18, 19, 24, 25, 209, 210, 215, 302, 332, 333, 357.

Розглянемо питання реалізації досліджуваного принципу в апеляційній інстанції. Значну роль в існуванні в апеляційній інстанції виключно колегіального розгляду справ відіграють традиції, що існували в радянській правовій доктрині, а також усталена правосвідомість перш за все суддів. Проте О. Т. Боннер допускає можливість одноособового вирішення справ в апеляційній інстанції, вважаючи існування колегіальності лише формальністю, оскільки часто всі три судді все одно безпосередньо не знайомляться з матеріалами справи, а заслуховують у кращому разі доповідь одного судді або просто цитування оскаржуваного рішення [18, с. 19-20]. Він зазначає, що ознайомлення з матеріалами справи через суддю-доповідача породжує факти неухважного, формального ставлення до вирішення скарг, заяв, відмови у виправленні помилок [14, с. 48-49]. О. В. Колісник підтримує позицію тих науковців, які вважають колегіальність в апеляційній інстанції більшою мірою формальністю, і допускає можливість закріплення в ЦПК положення про те, що ті цивільні справи, які в першій інстанції вирішувалися одноособово суддею, в апеляційній інстанції можуть бути розглянуті законно й об'єктивно також одноособовим складом суду, чим буде розвантажено суди, вивільнено час інших суддів для вирішення більш складних з правової та фактичної точки зору справ [10, с. 10]. Зазначений підхід є дещо категоричним. На наш погляд, одноособовий розгляд справ в апеляційній інстанції може допускатися лише щодо нескладних справ, усі інші справи мають вирішуватися у складі трьох суддів, чим буде забезпечено більшу об'єктивність, неупередженість, а також всебічність в оцінюванні наданих доказів.

На підставі викладеного вище можна виявити певні ознаки, що характеризують колегіальність та одноособовість як принцип цивільного процесу, зокрема:

1) принцип колегіальності та одноособовості відноситься до міжгалузевих принципів, оскільки має місце не тільки в цивільному процесі, а й під час здійснення кримінального, адміністративного та господарського судочинства;

2) як і будь-який інший, принцип колегіальності та одноособовості при розгляді цивільних справ має певні закономірності, а саме вирішенню колегіальним складом суду підлягають більш складні справи, а одноособовим — менш складні (хоча визначення складності справи є досить важким завданням);

3) у кожній наступній інстанції збільшується кількість суддів у складі суду для забезпечення більшої неупередженості та об'єктивності при розгляді справи: у першій інстанції цивільні справи розглядаються, як правило, одноособово суддею, в апеляційній інстанції — у складі трьох суддів, а в касаційній — у складі не менше трьох суддів;

4) досліджуваний принцип нерозривно пов'язаний з іншими принципами цивільного процесуального права, такими як принцип законності, принцип участі народних засідателів у здійсненні судочинства, утворюючи єдину систему принципів цивільного процесуального права.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можемо зробити висновок, що принцип поєднання колегіальності та одноособовості при розгляді справ у порядку цивільного судочинства входить до системи принципів цивільного процесуального права. Правильне його розуміння та реалізація сприятимуть такому розподілу цивільних справ, який забезпечить

об'єктивність їх розгляду і одночасно оперативність та економію: більш складні справи передаватимуться на вирішення колегіального складу суду, менш складні — на розгляд одного судді.

Список використаних джерел

1. *Васьковский Е. В.* Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский ; под ред. и с предислов. В. А. Томсинова. — М. : Изд-во “Зерцало”, 2003. — 464 с.
2. *Нефедьев Е. А.* Учебник русского гражданского судопроизводства // Гражданский процесс. Хрестоматия : Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М. К. Треушниковой / Е. А. Нефедьев. — М. : ОАО “Издательский дом “Городец”, 2005. — С. 274-275.
3. *Бринцев В. Д.* Одноособовий суддя у правовій державі, його статус та функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальний процес” / В. Д. Бринцев. — Х., 1995. — 20 с.
4. *Корнева Н. Р.* Единичный порядок рассмотрения гражданских дел по законодательству капиталистических стран / Н. Р. Корнева // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 1990. — № 2. — С. 64-70.
5. *Нечипорук С.* Принцип участі громадян у здійсненні правосуддя та поєднання колегіального й індивідуального порядку розгляду справ / С. Нечипорук // Право України. — 2003. — № 11. — С. 82-85.
6. *Перро Р.* Единичный судья во Франции / Роже Перро // Проблемы сравнительного правоведения. — М. : Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1978. — С. 45-60.
7. *Приходько И. А.* Проблемы оптимизации формирования состава суда и позиционирования сторон в проекте АПК в свете доступности правосудия / И. А. Приходько // Проблемы защиты прав и законных интересов граждан и организаций : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 23-26 мая 2002 г., Краснодар-Сочи. — Краснодар : Кубанск. гос. ун-т, 2002. — С. 296-305.
8. *Савицкий В. М.* Единичный судья в СССР / В. М. Савицкий // Проблемы сравнительного правоведения. — М. : Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1978. — С. 61-71.
9. *Сердюк В.* Колегіальність та одноособовість розгляду справ у судах: окремі питання теорії / В. Сердюк // Юридична Україна. — 2006. — № 7. — С. 101-103.
10. *Колісник О. В.* Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / О. В. Колісник. — Х., 2008. — 20 с.
11. *Васильєв С. В.* Цивільний процес: Навч. посіб. / С. В. Васильєв. - Х. : ТОВ “Одіссей”, 2007. — 480 с.
12. *Гурвич М. А.* Принципы советского процессуального права (система и содержание) / М. А. Гурвич // Советское государство и право. — 1974. — № 12. — С. 20-27.
13. *Чиналієва І. У.* Принципы гражданского процессуального права Киргизстана : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / І. У. Чиналієва. — К., 1998. — 17 с.
14. *Боннер А. Т.* К вопросу о принципах гражданского процессуального права / А. Т. Боннер // Всесоюзный юридический заочный институт. Труды. Т. 38. Вопросы науки советского гражданского процессуального права. — М. : ВЮЗИ, 1975. — С. 35-71.
15. *Андрушко А. В.* До питання про загальні засади цивільного судочинства / А. В. Андрушко / Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — № 3. — С. 55-60.
16. *Гетманцев О. В.* Поняття принципів цивільного процесу та їх значення у правозастосовчій діяльності суду / О. В. Гетманцев // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 187. Правознавство. — Чернівці : Рута, 2003. — С. 60-65.
17. Проблемы науки гражданского процессуального права / [В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова] ; под ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2002. — 440 с.
18. *Боннер А. Т.* Принципы гражданского процессуального права (проблемы и перспективы) / А. Т. Боннер // Проблемы защиты прав и законных интересов граждан и организаций : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 23-26 мая 2002 г., Краснодар-Сочи. — Краснодар : Кубанск. гос. ун-т, 2002. — С. 13-23.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 9 вересня 2009 року)

Надійшла до редакції 21.09.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

